

ВІДГУК

про дисертацію Думич Христини Михайлівни «Цивільне судочинство у Галичині за австрійським Цивільним процесуальним кодексом 1895 р.», що подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми дослідження

Проблема впливу закордонного права на вітчизняне законодавство належить до найбільш гострих питань сьогодення. З одного боку такий вплив можна вважати прогресивним та таким, що буде сприяти розробці та втіленню в правове поле України більш досконалих норм. З іншого, зловживання іноземним досвідом може привести до його неприйняття правовою реальністю. Авторка рецензованої роботи переймається необхідністю подальшого удосконалення цивільного процесуального законодавства України і бачить його комплексне реформування виключно відповідно до вимог міжнародних стандартів. Втім зазначене реформування потребує, серед іншого, неупередженого наукового вивчення та використання як національного, так і міжнародного правового досвіду. Це допоможе створити модель цивільного процесу в Україні згідно з міжнародно-правовими стандартами. Крім цього, така модель має відповідати національній правовій культурі, правовим традиціям українського народу.

Сучасне законодавство будь-якої країни неможливо зрозуміти не дізнавшись про його зародження, еволюцію та трансформації. Прийняття кожного нормативно-правового акту, а тим більше здійснення систематизації законодавства представляє собою складний та доволі суперечливий процес. За приклад таких зусиль дисертантка як раз і взяла Австрійський устав цивільного судочинства 1895 р. Показово те, що значний доробок у формування цивільного процесу як в Австрії так і в Німеччині внесли

європейські університети, де на базі римського права вибудовувалась спільна для всіх юридична наука, що визначала як власне процесуальне право, так і напрями його подальшого розвитку. І нашу увагу привертає саме цей, більш ніж столітній, досвід розбудови процесуального права. Правові ідеї, конструкції, положення якого доцільно було б врахувати під час удосконалення чинного цивільного процесуального законодавства сучасної України.

Це підтверджує те, що виконане Думич Х. М. дисертаційне дослідження **«Цивільне судочинство у Галичині за австрійським Цивільним процесуальним кодексом 1895 р.»**, є актуальним і звернення до подій, коли замість партикулярного права окремих коронних земель Цислейтанії та Транслейтанії, що входили до складу імперії, стало формуватися загальне законодавство та централізована судова система, слід визнати своєчасним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дослідження виконане на кафедрі історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка у межах теми НДР «Характерні риси розвитку державності, права та політико-правової думки в Україні та зарубіжних країнах» (номер державної реєстрації 01112U003267).

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, їх достовірність. Наукові положення дисертації і висновки, до яких авторка прийшла у результаті виконаного дослідження є обґрунтованими, підтверджені результатами аналізу положень австрійського Цивільного процесуального кодексу, який поширював свою дію і на галицькі землі, опрацюванням відповідних архівних матеріалів, використанням інших джерел наукової інформації. Достовірність змісту рукопису дисертації сумнівів не викликає. Архітектоніка змістовної побудови дисертації є авторською і оригінальною. Крім цього, ступінь обґрунтованості авторської позиції підтверджується використанням значного числа праць істориків

права різних часів, а також спеціалістів з інших галузевих напрямів юридичної науки і суміжних наук.

Наукова новизна і джерельне підґрунття дисертації. Наукова новизна сформульованих автором у дисертації позицій полягає у вирішенні комплексу наукових завдань в частині поглиблення історико-правових знань про цивільне судочинство у Галичині за австрійським ЦПК 1895 р., а саме. З'ясовано стан наукової розробки предмету та проаналізовано джерельну базу дослідження. Дисертантка намагалася показати особливості судової системи в Австрійській і Австро-Угорській монархії в другій половині XIX-першій половині XX ст. та визначити характерні риси правового регулювання цивільного судочинства. Конкретизовано соціально-політичні й правові передумови, етапи та особливості укладення австрійського ЦПК, піддані аналізу його джерела і структуру. Набула характеристики підсудність цивільних справ, судові витрати по провадженню цивільної справи. Розкрито процесуальний статус учасників цивільних процесуальних правовідносин, їх права і обов'язки. Визначено види доказів та порядок винесення судового рішення за результатами розгляду цивільної справи. Узагальнено правовий досвід цивільного судочинства у Галичині за австрійським ЦПК 1895 р.

Зокрема, здобувач виклав результати вирішення завдань наукової розвідки, які були проведені вперше (5 позицій), удосконалені вже існуючі доктринальні напрацювання з питань правового регулювання цивільного судочинства у Галичині (2 позицій). Крім цього, наукові студії сприяли подальшому розвитку комплексу наукових уявлень про історичні аспекти розвитку системи здійснення цивільного судочинства як в імперії, так і у Галичині (3 позиції).

Джерельне підґрунття дисертаційного дослідження можна вважати цілком репрезентативним. Думич Х. М. використала численні наукові праці фахівців з історії держави і права України і зарубіжних країн, загальної теорії держави і права, цивілістики, розвідки процесуалістів та інших галузевих юридичних наук. Крім цього, джерелами роботи стали архівні матеріали,

мемуаристика, публіцистичні матеріали, які відображають різноманітні аспекти цивільного судочинства у Галичині за австрійським ЦПК 1895 р. Увага дослідниці була зосереджена на австрійському цивільному та цивільно процесуальному законодавстві, яке застосовувалось у Галичині, підзаконних актах, зокрема: імператорських патентах, розпорядженнях міністра юстиції Австрійської імперії, тощо.

Додає ваги науковим здобуткам і аналіз практики цивільного судочинства у Галичині з використанням неопублікованих матеріалів архівних фондів Центрального державного історичного архіву України в м. Львові.

Практичне значення одержаних результатів та їх апробація.

Теоретичні положення і практичні рекомендації, які знайшли своє відображення у дисертації практично можуть бути використані у сфері правотворчості для удосконалення чинного процесуального законодавства України, яке регламентує цивільне судочинство. Крім цього, результати виконаної дисертації стануть у нагоді науковцям, які цікавляться питаннями у сфері оптимізації цивільного процесуального законодавства в Україні на основі історико-правового досвіду, а також можуть бути використаними в навчальному процесі під час підготовки і викладання низки правових і спеціальних дисциплін.

Основні положення дисертації відображені в авторефераті, семи статтях, шість з яких опубліковані в наукових спеціалізованих виданнях України, одна - у закордонному науковому виданні, а також оприлюднені на низці науково-практичних конференцій, що свідчить про ґрунтовну роботу, проведenu дисертанткою у процесі наукового дослідження та належній апробації його результатів.

Оцінка змісту дисертаційного дослідження. Критично оцінюючи зміст дисертації, зазначимо, що обраний методологічний інструментарій, який застосовувався під час виконання дисертаційного дослідження,

дозволив авторці розв'язати поставлені завдання наукового пошуку та досягти мети дисертаційного дослідження – поглибити історико-правові знання про цивільне судочинство в Галичині за австрійським ЦПК 1895 р.

Перший розділ дисертації позитивно вирізняється глибинним аналізом стану розробки теми, класифікацією різноманітних історіографічних джерел дослідження, визначення наукового потенціалу вже існуючих напрацювань з цієї тематики. Найважливішим джерелом дисертації слід визнати архівні матеріали, які переважно сконцентровані в архівних фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, зокрема колекція документів про шляхетські маєтки, справи галицького намісництва, матеріали Вищого крайового суду м. Львова та його крайового суду, документи Вищої державної прокуратури м. Львова, фонд графів Лянскоронських.

Змістовне наповнення *другого розділу* дисертації дає підстави констатувати зацікавленість авторки щодо дослідження процесу кодифікація австрійського цивільного процесуального законодавства та особливостей його застосування у Східній Галичині. У розділі аналізується австрійське цивільно-процесуальне право, яке з кінця XVIII ст. і впродовж XIX ст. формувалося та розвивалося еволюційним шляхом, зберігаючи історично-правову спадкоємність при одночасному врахуванні суспільних потреб, а саме уніфікації та модернізації розрізненого права окремих частин монархії Габсбургів.

Дослідниця зазначає, що кодифікаційні процеси у Габсбурзькій імперії збігались з періодом приєднання до її складу у 1772 р. Галичини, юридична система якої ґрунтувалася на польському праві. Лише у 1781 р. в Австрії був прийнятий Загальний судовий порядок, запроваджений з 1784 р. і на території Галичини. Загальний судовий порядок 1781 р. був на той час першим модерним викладом цивільного процесу, що унікав територіального, персонального та предметного партикуляризму і встановлював єдиний правовий порядок. Особливістю цивільного процесу в

Австрійській державі був надмірний формалізм, що суттєво впливало на тривалість процесу та виконавчого провадження.

Здобувачка доходить висновку, що переломним в історії цивільного процесу в Австрії стало ХІХ ст., оскільки саме у той час сформувалися теоретичні засади і погляди на здійснення судочинства у цивільних справах. Попередній правовий натуралізм поєднався із науковим позитивізмом, зросло усвідомлення необхідності збільшенні ролі судді у процесі, так само як і переконання в доцільності запровадження усного розгляду всіх справ. 1895 р. австрійський парламент схвалив проект Цивільного процесуального кодексу, авторства професора Віденського університету Ф. Кляйна. Його концепція ґрунтувалася на засадах концентрації матеріалу, безпосередності, гласності, раціоналізації, вільній оцінці доказів, більшої ролі судді у процесі. Цивільний процесуальний кодекс 1895 р. став взірцем для реформування цивільного процесуального судочинства в інших європейських державах.

Зміст *третього розділу* дисертації вказує на те, що авторка виконала значну дослідницьку роботу, що присвячена історико-правовій характеристиці загальних положень цивільно-процесуального права за австрійським Цивільним процесуальним Кодексом 1895 р. Дослідниця докладно розглянула принципи австрійського цивільного процесуального права, приділила достатню увагу суб'єктам цивільно-процесуальних відносин, висвітила проблему доказів і доказування у цивільному процесі. Не обійдені увагою й питання підсудності цивільних справ та витрат на судовий розгляд. Проведений аналіз дозволив відзначити, що законодавче закріплення принципово нових начал цивільного процесу, обумовлено історичними обставинами та еволюцією правової думки. Такі принципи цивільного процесуального права, як гласність, диспозитивність, рівноправність сторін, усність, безпосередність, концентрація матеріалу, визначили завдання і мету судочинства у цивільних справах, характер, зміст і побудову цивільного судочинства Галичини. Саме принципи австрійського цивільного процесуального права та їхня реалізація у Галичині в

досліджуваний період створили необхідні умови для забезпечення гарантій захисту прав і законних інтересів учасників (сторін) процесу. Укладачі Цивільного процесуального кодексу визначили та обґрунтували поняття процесуальної правоздатності, розмежували компетенцію суддів, відштовхуючись від засад територіальної та предметної підсудності. Скрупульозне і змістовне тлумачення таких понять як докази та доказування, сприяло ефективнішому формуванню доказових баз у цивільних справах і пришвидшило їхній розгляд у судовій практиці, зокрема і в Галичині.

Авторка слушно констатує, що неможливість значної частини місцевого українського селянства ускладнювало захист їхніх матеріальних інтересів у судах. Цей чинник у поєднанні з недостатньо врегульованим питанням використання тієї чи іншої мов при підготовці процесуальних документів і виступів на судовому засіданні залишалися одними з найбільш суперечливих моментів Кодексу 1895 р.

Останній *четвертий розділ* дає можливість сформулювати уявлення про судовий розгляд як основну стадію цивільного судочинства у Галичині за австрійським Цивільним процесуальним кодексом 1895 р. Дисертантка проводить реконструкцію цієї стадії, послідовно висвітлюючи питання: подання позову та підготовка цивільних справ до судового розгляду; порядок судового розгляду; участь сторін у судовому розгляді цивільних справ і, насамкінець, завершення справи та винесення судового рішення.

Структура роботи є продуманою, логічною і суттєвих заперечень не викликає. Висновки, що підбивають підсумки дисертації в цілому, є логічними, узгодженими, достатньою мірою обґрунтованими, свідчать про самостійність і концептуальну завершеність наукових суджень. Вони будуть корисними не лише для академічної науки, але й мають практичне значення та можуть бути використані в законотворчій діяльності.

Проте ми були б не об'єктивними якби не звернули увагу на висновки й твердження, **що викликають сумніви й можуть слугувати підґрунтям дискусії під час захисту дисертації**, а саме:

1. Опрацьовуючи історіографію проблеми здобувачка звертається насамперед до праць дослідників для яких кодекс 1895 р. став чинним правом, це переважно австрійські фахівці та галицькі науковці. Попри декларування «об'єктивності», «всебічності» та «всеосяжності» (с. 22) дослідниця оминула своєю увагою російських фахівців, що переймалися цією проблематикою, згадавши лише Є. В. Васьковського з його працею «Курс цивільного процесу», вважаючи, що ця книга першою з-поміж подібних видань систематично відтворювала основні принципи та норми цивільного процесу. Втім ще раніше інший відомий російський правник-компаративіст М. А. Тур присвятив низку своїх порівняльних студій, як австрійському судочинству загалом, так і кодексу 1895 р. зокрема, а саме: *Тур М. А. Австрийский устав гражданского судопроизводства 1895 года в сопоставлении с нашим Уставом / [Соч.] Н. А. Тура. - СПб: тип. Правительствующего сената, 1896. - X, [6], 226 с.; Тур М. А. Австрийские законы: 1) Об отправлении суда и о подсудности гражданских дел общим судам (1 авг. 1895 года) и 2) об учреждении судов (27 нояб. 1896 г.) : с указанием соответствующих постановлений нашего Устава гражданского судопроизводства / [Соч.] Н. А. Тура. - СПб: тип. Правительствующего сената, 1897. – 97 с.; Тур М. А. Австрийский закон 27 мая 1896 года о порядке взыскания и обеспечения с указанием соответствующих постановлений нашего Устава гражданского судопроизводства / [Соч.] Н. А. Тура. – СПб: тип. Правительствующего сената, 1897. – 168 с.* Цікавою і корисною є також розвідка А. Дольницького – *Про новий процес цивільний / А. Дольницький. – Львів: Коштом і заходом товаристра «Просвіта», 1897. – 84 с.*

Варті уваги й сучасні дослідження як російських дослідників *Лукин Ю. М. Австрийский устав гражданского судопроизводства 1895г. и судебная система Австрии: история и концептуальные основы / Ю. М. Лукин // Вестн. гражд. процесса. – 2014. – № 6. – С. 120–130*, так і вітчизняних науковців: *Худоба Н. В. Кодификация Австрийского права и особенности ее применения в Галичине (1772–1918 гг.) // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского,*

Серия «Юридические науки». – Т. 20 (59). – № 2. – 2007. – С. 285–289; Кондратюк О. В. *Правове регулювання судочинства в Галичині у складі Австрії та Австро-угорщини (1772–1918 рр.)* // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – № 2. – 2009.

Переконали, що незайвим було б ознайомитись і з роботою Оскара фон Бюлова – Bulow O. *Die Lehre von den Processeinreden und die Processvoraussetzungen*. Giessen, 1868 (Вчення щодо процесуальних заперечень та процесуальних передумов), з якою пов'язують власне появу самостійного цивільного процесу.

2. Наступне зауваження стосується методологічного підходу здобувачки, який побудовано на засадах «плюралізму». Звісно означений підхід надає дослідниці багато можливостей, втім це не означає механічне поєднання існуючих підходів та методів, створюючи при цьому безсистемний мікс. Так, використання «потребового підходу» згідно з яким *«застосування Цивільного процесуального кодексу 1895 р. розглядається як його здатність регулювати цивільно-процесуальні відносини щодо розгляду цивільних справ»*, є не зовсім адекватним тому, що пропонував проф. П. М. Рабінович.

Декларація використання діалектичного підходу з його економічною детермінантою та об'єктивно-матеріальними причинно наслідковими зв'язками, йде пліч опліч з цивілізаційним підходом, який полягає у тому, що конкретний період історичного розвитку визначається не стільки об'єктивно-матеріальними, скільки ідейно-духовними та культурологічними чинниками (с. 24). Таке ж протиріччя спостерігається і у використанні діалектичного та метафізичного методів, навіть сама авторка, відчувши цю суперечність зазначає: *«З допомогою іншого філософського методу, зокрема метафізичного, розглянуто історичні явища та події незалежно один від одного, а їхні внутрішні суперечності відкинуто як такі, що не мають значення для історико-правового пізнання. На відмінну від діалектичного методу метафізичний спосіб пізнання в історичному аспекті – достатньо*

обмежений і виконує скоріше допоміжну роль, оскільки для історико-правової науки важливе не лише саме явище, що вивчається, а й усі чинники, які обумовили його настання».

Присутня і певна плутанина у використанні історичного методу дослідження, який не є загальнонауковим, як його розуміє дисертантка. Цей метод для історико-правової науки є безумовно спеціальним. Так само занадто багато різновидів порівняльного методу, присутній навіть історико-порівняльний (с.27).

Не завжди вдало ілюструється застосування методів, коли наводяться речі які не були здійснені підчас дослідження, а саме: *«Авторка врахувала різноманітні зовнішні й внутрішні чинники, які привели до конституційних змін в Австрійській і Австро-Угорській імперіях. Так, проаналізовано становлення і розвиток австрійської правової системи у Галичині в складі Австрійської імперії до 1867 р. та після утворення Австро-Угорської монархії»(с.26).* У дисертації австрійська правова система не досліджується.

3. Дисертантка, формулює предмет дослідження як *«особливості та характерні риси здійснення цивільного судочинства у Галичині за австрійським Цивільним процесуальним кодексом 1895 р.»*. Втім, попри значну кількість оголошених різновидів компаративістських методів, дисертаційне дослідження є розвідкою присвяченою власне здійсненню цивільного судочинства в Галичині за австрійським ЦПК 1895 р. і ця практика не порівнюється з тою, яка мала місце в інших регіонах імперії, зокрема скажімо, в ерцгерцогствах Верхньої та Нижньої Австрії. А при відсутності компаративістського аналізу важко вести мову про особливості. Не перфектно виглядає формулювання предмету й відносно структури дослідження, бо власне здійсненню цивільного судочинства присвячений лише один останній розділ.

4. Не можна погодитись з тезою, що *«згідно з нормами австрійського Цивільного процесуального кодексу 1895 р. запроваджувався тристоронній*

процес – позивач, відповідач і суддя» (с. 97). Здається, що власне і здобувачка в цьому остаточно не переконана, бо далі за текстом визначається, що «Сторонами – суб'єктами цивільного процесу – називалися особи, які змагалися перед судом (Streittheile)».

5. Мусимо звернути увагу на випадки формулювання невдалих тез, до прикладу таке: *«Історико-правовий аналіз цивільного судочинства у Галичині за австрійським Цивільним процесуальним кодексом 1895 р. допоміг не лише дослідити функціонування австрійської правової системи у Галичині, **тобто** реконструювати причини й умови укладення австрійського Цивільного процесуального кодексу 1895 р., й у перспективі дав змогу використати історичний правовий досвід для визначення впливу австрійського цивільного процесуального законодавства досліджуваного періоду на подальший розвиток процесуального права в Україні» (с. 21).* Важко собі уявити як аналіз цивільного судочинства може допомогти дослідити функціонування австрійської правової системи, причому під «функціонуванням австрійської правової системи» розуміється реконструювання причини й умови укладення кодексу 1895 р. І вже зовсім жахливо виглядає використання досвіду для визначення впливу австрійського цивільного процесуального законодавства на подальший розвиток процесуального права в Україні.

Зазначимо, що сформульовані зауваження зумовлені складністю розробленої проблематики, мають суб'єктивний характер і слугують предметним полем для окремої наукової дискусії. Відповідно, їх зміст не впливає на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження і стосуються спірних питань та, в цілому, не применшують науковий рівень і практичну значущість дисертації, яка є цікавою, актуальною, самостійною, завершеною творчою науковою працею.

У підсумку є підстави зробити висновок, що дисертаційне дослідження **«Цивільне судочинство у Галичині за австрійським Цивільним**

процесуальним кодексом 1895 р.» є завершеним історико-правовим дослідженням, що викликає глибокий професійний інтерес як актуальна для сьогодення науково-дослідна робота. Зміст і оформлення дисертаційного дослідження відповідає вимогам пп. 9 та 11, Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а його авторка **Думич Христини Михайлівни**, яка довела здатність проводити комплексні наукові дослідження, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

**професор кафедри загальноправових
дисциплін Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

В. Є. Кириченко

05 січня 2017 року

Думич Христина Михайлівна

Кириченко В.Є.

автор